

Omvägar och utvägar

att navigera i klimatomställning och energikris

Björn Sandén

Professor i innovation och hållbarhet

Jönköping 15 september 2023

Omvägar och utvägar

att navigera i klimatomställning och energikris

Var befinner vi oss i historien?

Vilka möjligheter har vi?

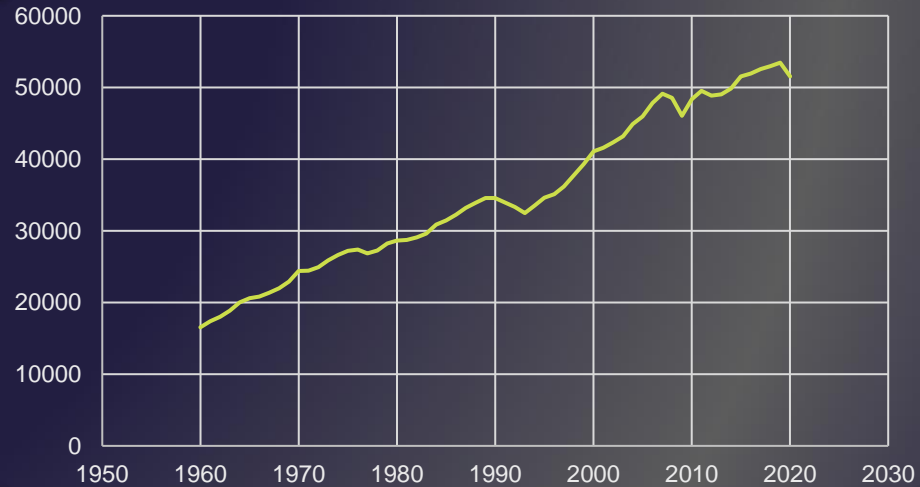
Hur kan vi beskriva och begripa förändringens dynamik?

Vem kan påverka utvecklingens riktning?

Vilken berättelse upptar våra tankar?

BNP per capita

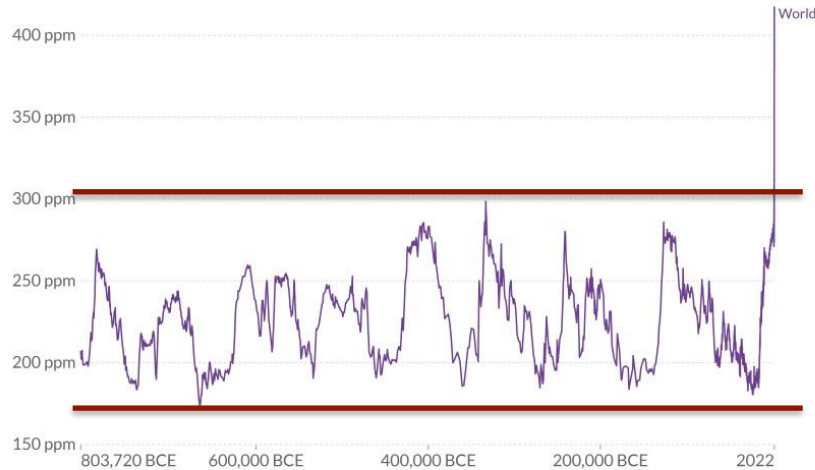

Vilken berättelse upptar våra tankar?

Global atmospheric CO₂ concentration

Atmospheric carbon dioxide (CO₂) concentration is measured in parts per million (ppm). Long-term trends in CO₂ concentrations can be measured at high-resolution using preserved air samples from ice cores.

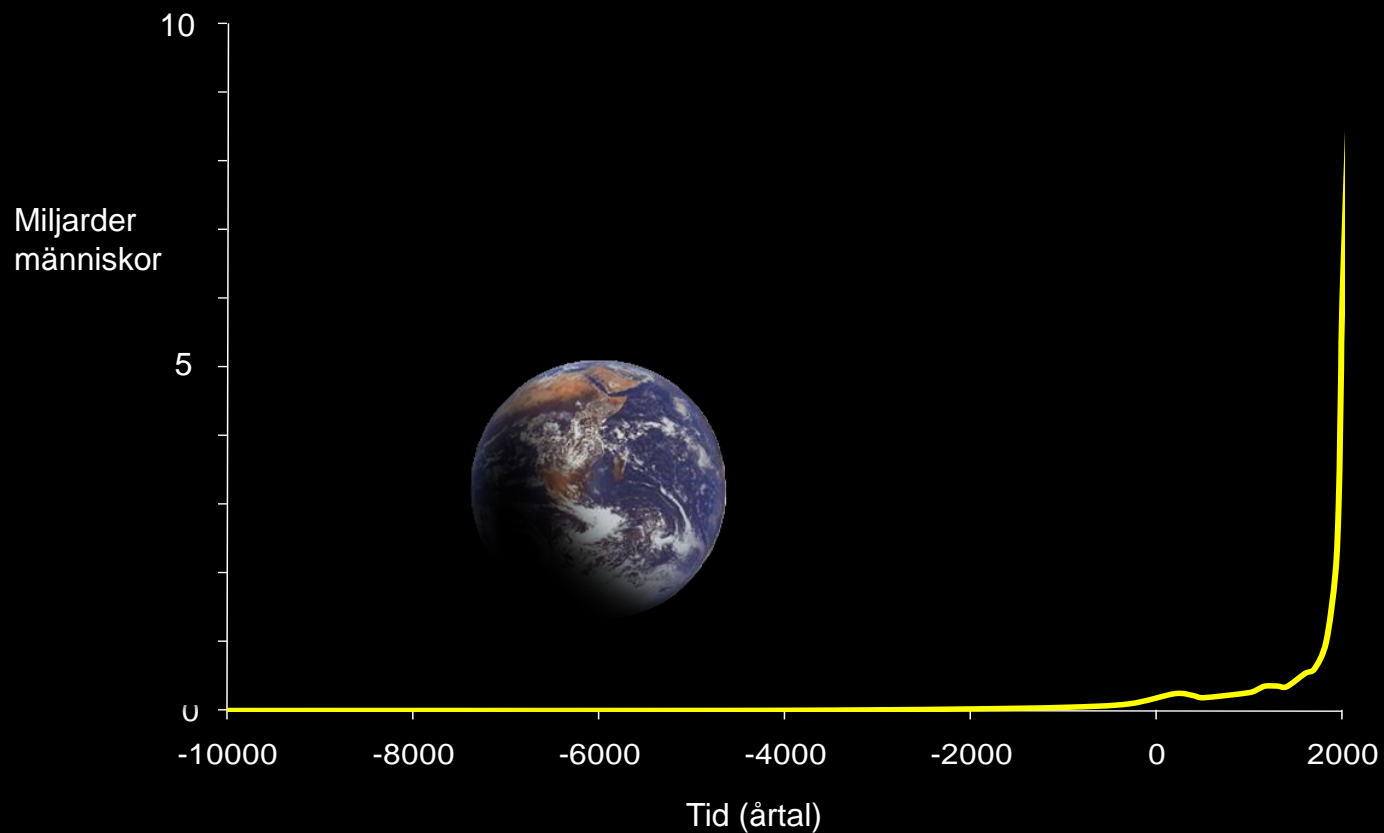
Our World
in Data

Source: National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA)

CC BY

Fysisk evolution

Kemisk evolution

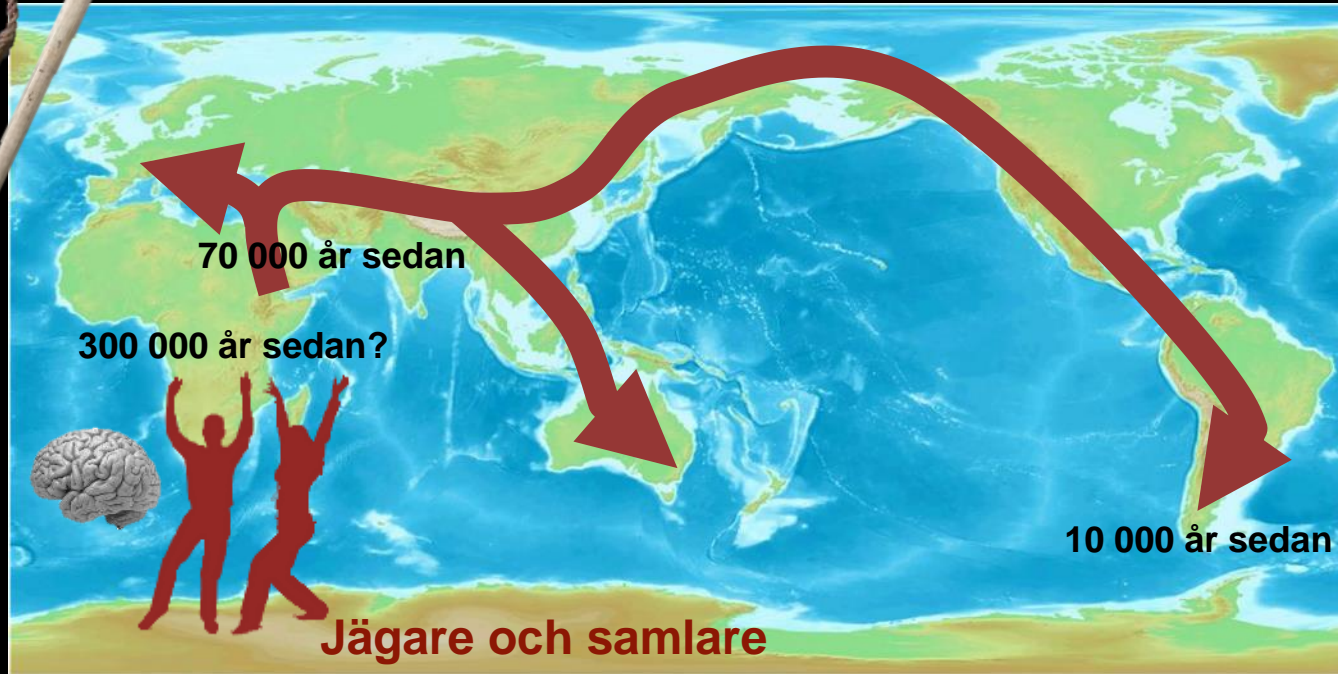
Kemiska **strukturer** i form av allt komplexare molekyler utvecklas

Biologisk evolution

Solenergi används för att bygga biologiska strukturer av material i en "cirkulär ekonomi".

Socioteknisk (kulturell) evolution

Superkrafter
Fantasi
Teknik
Samarbete

För 10 000 år sedan fanns det människor på alla kontinenter

Jordbruksrevolutionen

En irreversibel socioteknisk transformation

Jordbruksrevolutionen

Effektivare användning av ytor
(solenergieffektivisering)

Jägare och samlare

Lågeffektiv
solenergianvändning
($<0.01 \text{ kWh/m}^2\text{yr}$)

Få redskap av sten, ben
och trä

Jord- och skogsbrukare

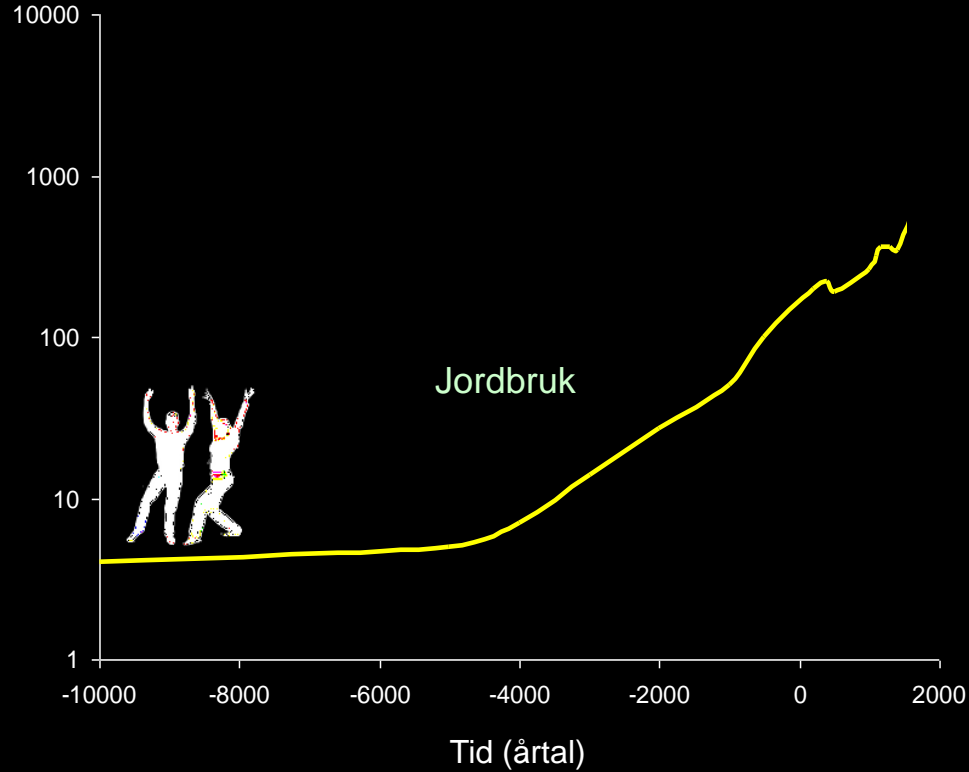
Medeleffektiv
solenergianvändning
($<1 \text{ kWh/m}^2\text{yr}$)

Naturmaterial och några få
metaller

Mer energi – fler människor

Miljoner människor

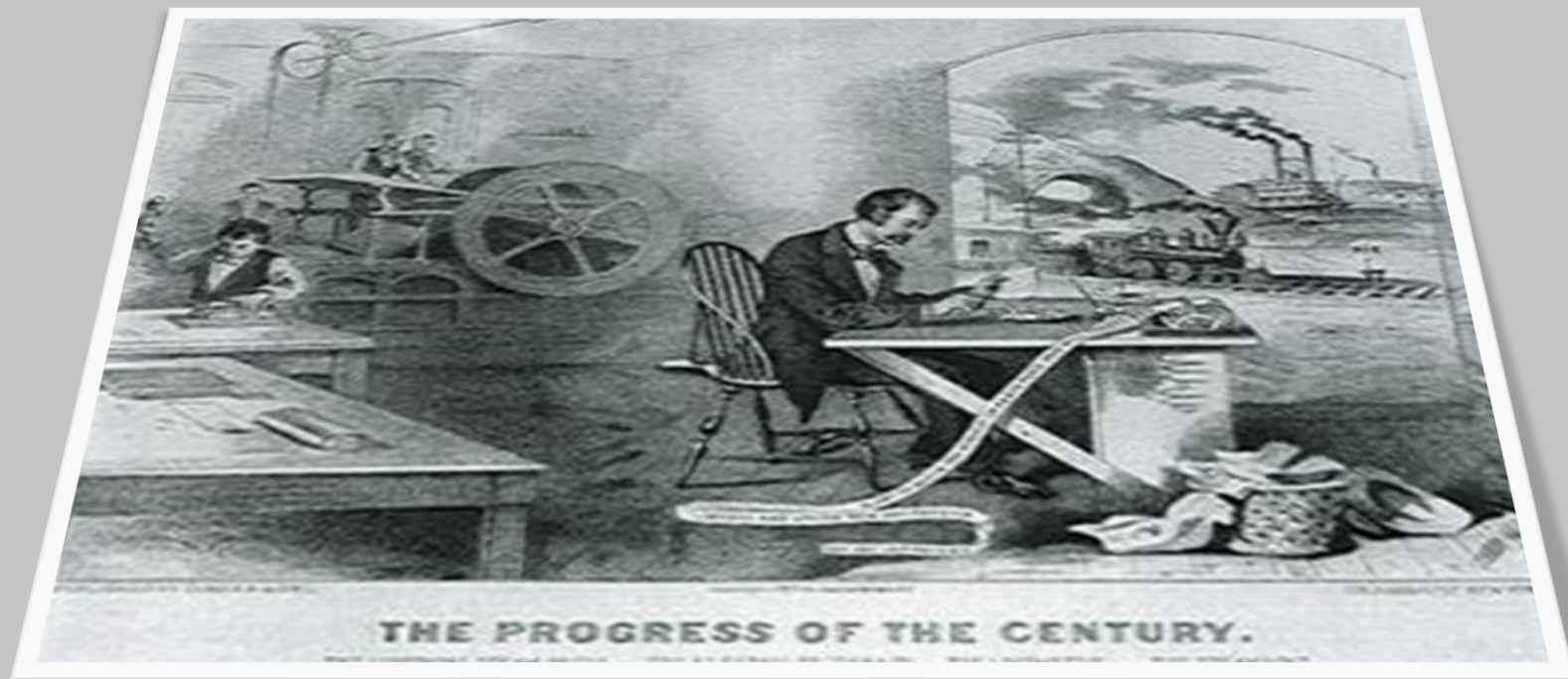

**Resurskris!
Brist på trä
i 1600-talets
Storbritannien**

Den industriella revolutionen

Kol, järn, ångmaskiner Vetenskap, företag, kapitalism

Den industriella revolutionen

Hjulen snurrar snabbare

Masskonsumtion, demokrati

Vågor av socioteknisk förändring förändrar samhällets struktur

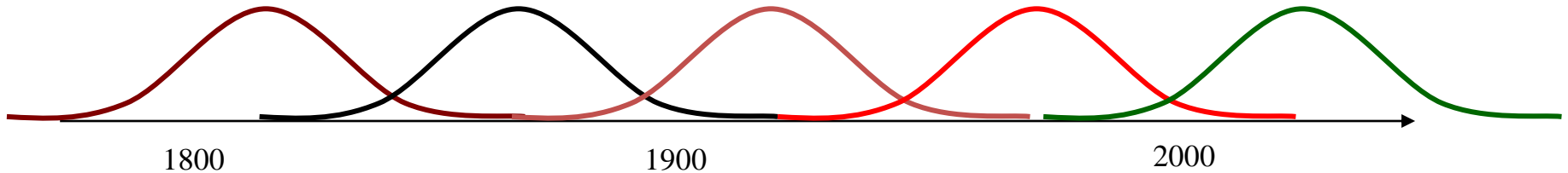
Mekanisering

Industrialisering

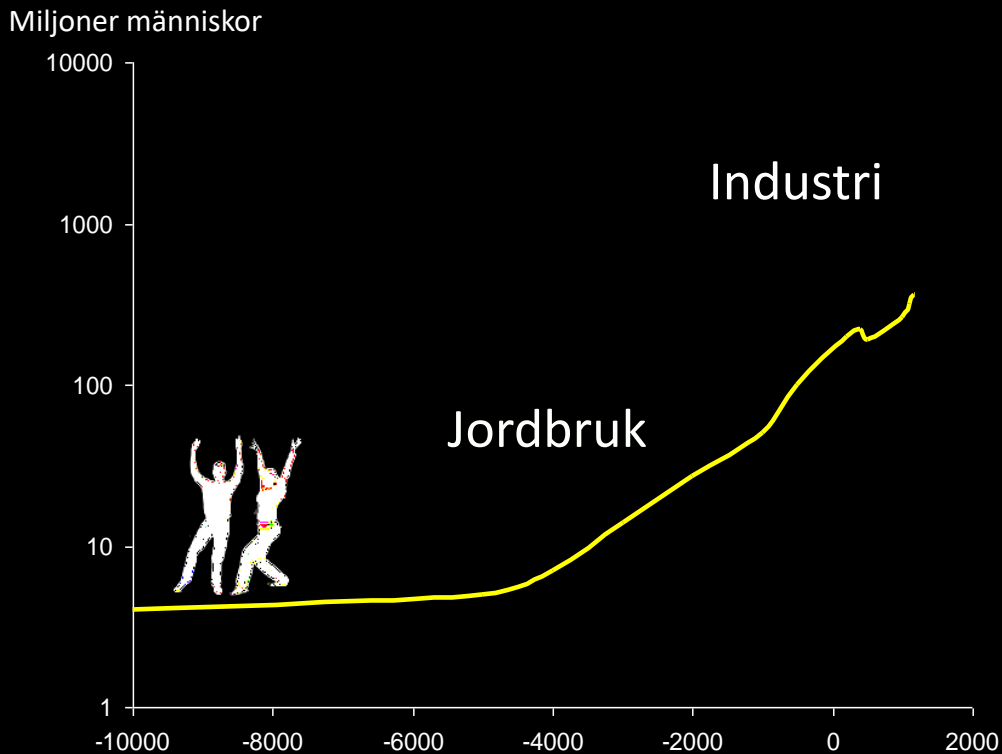
Elektrifiering

Motorisering

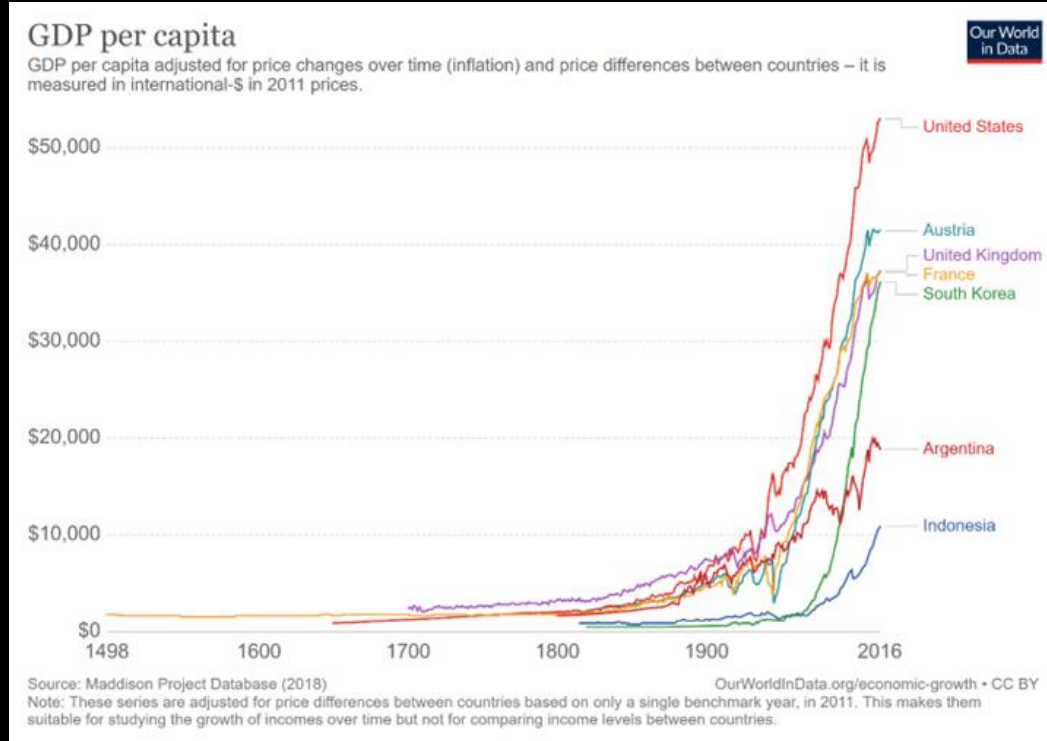
Datorisering

Två genomgripande omställningar

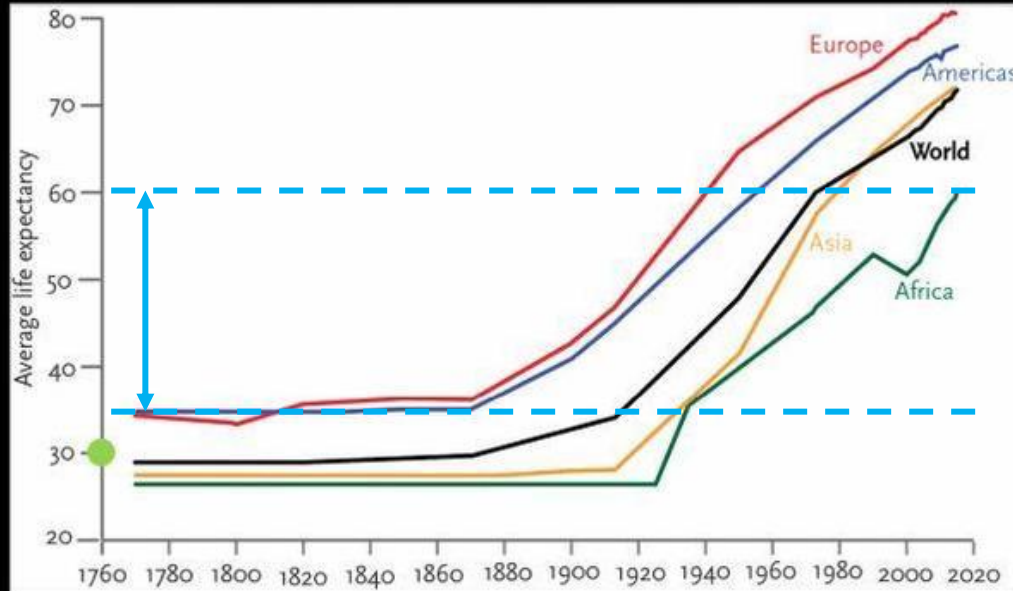

En ny typ av utveckling

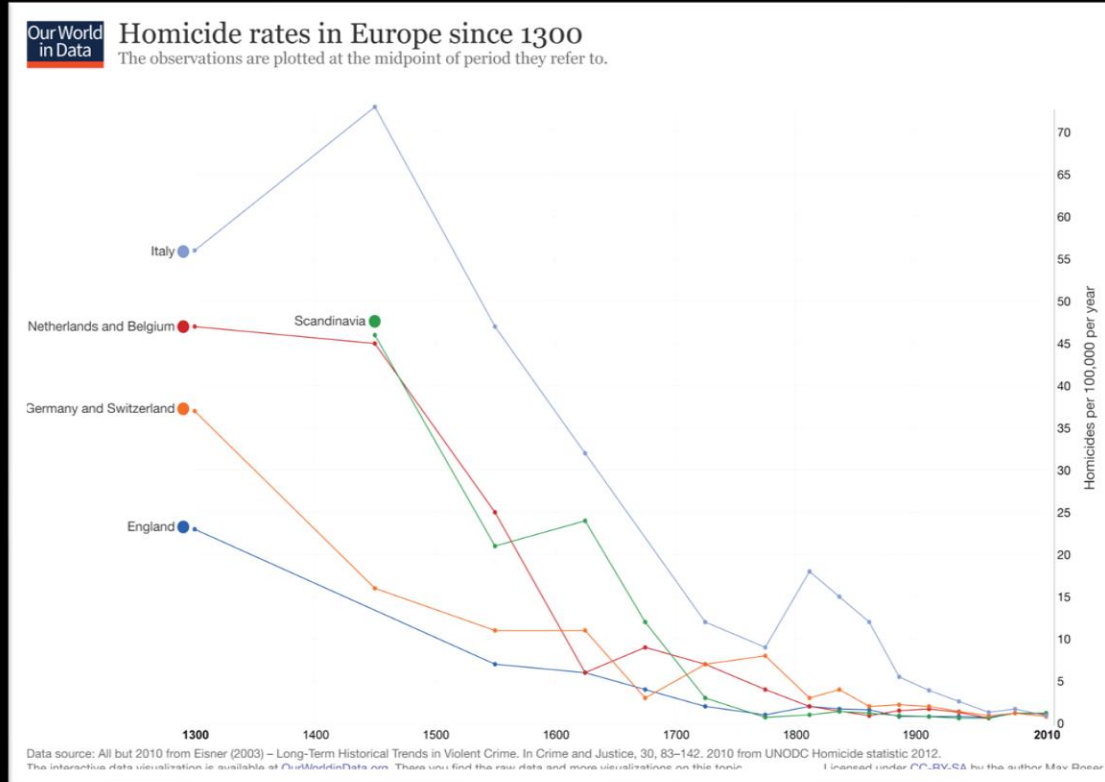
En ny typ av utveckling

Life Expectancy, 1771-2015

Source: Our World in Data, based on Riley 2000; WHO; World Bank

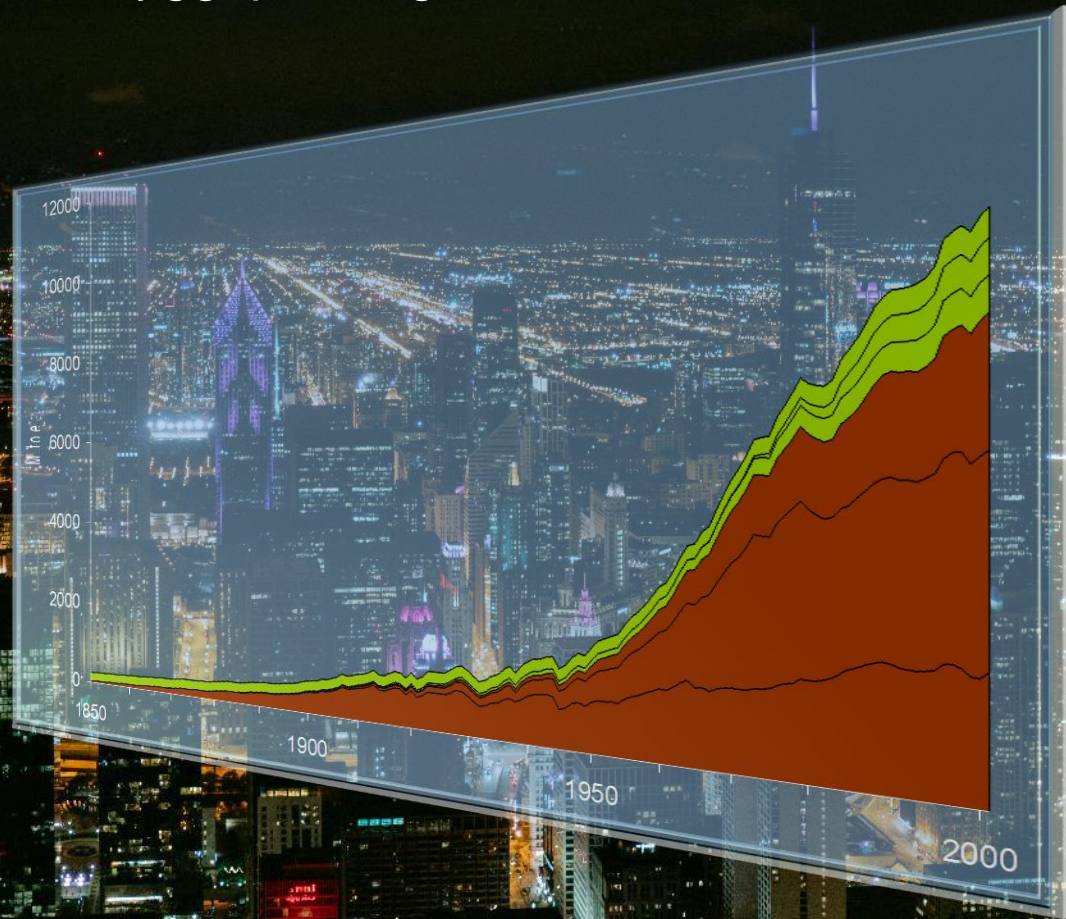
En ny typ av utveckling

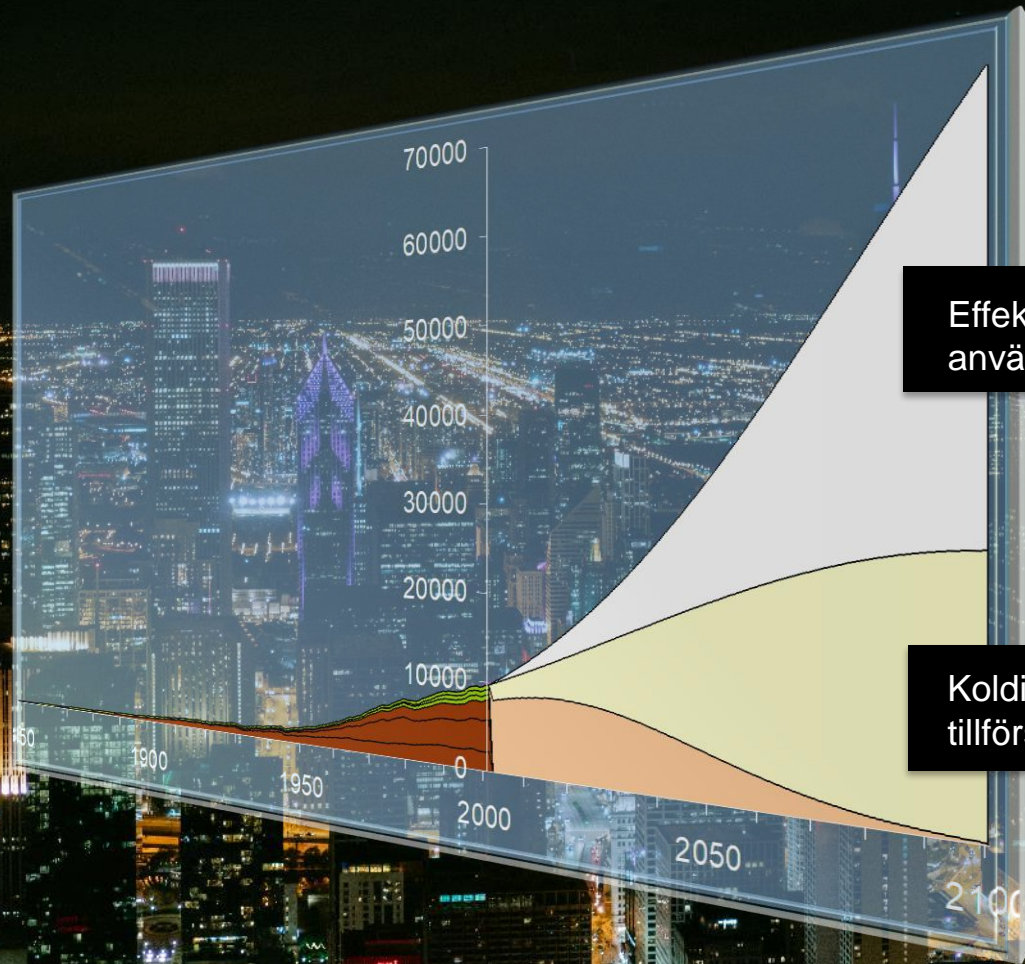
Mindre våld
Delad makt - demokrati
Läskunnighet
etc...

Industrisamhället är byggt på lös grund: fossila bränslen

Effektiv energi-
användning och livsstil

Koldioxidneutral
tillförsel

Hållbar samhällsomställning

Möjliga och
önskvärda
framtider

Förändrings-
dynamik

Hållbar samhällsomställning

Möjliga och
önskvärda
framtider

Förändrings-
dynamik

Finns det några lyckliga slut?

Den årliga instrålningen av solenergi till jordytan är 5000 gånger större än den globala användningen av fossila bränslen

Ytbehov för 60 000 bilar på Hisingen

1:a generationens biodrivmedel

2:a generationen

Solceller och elbilar

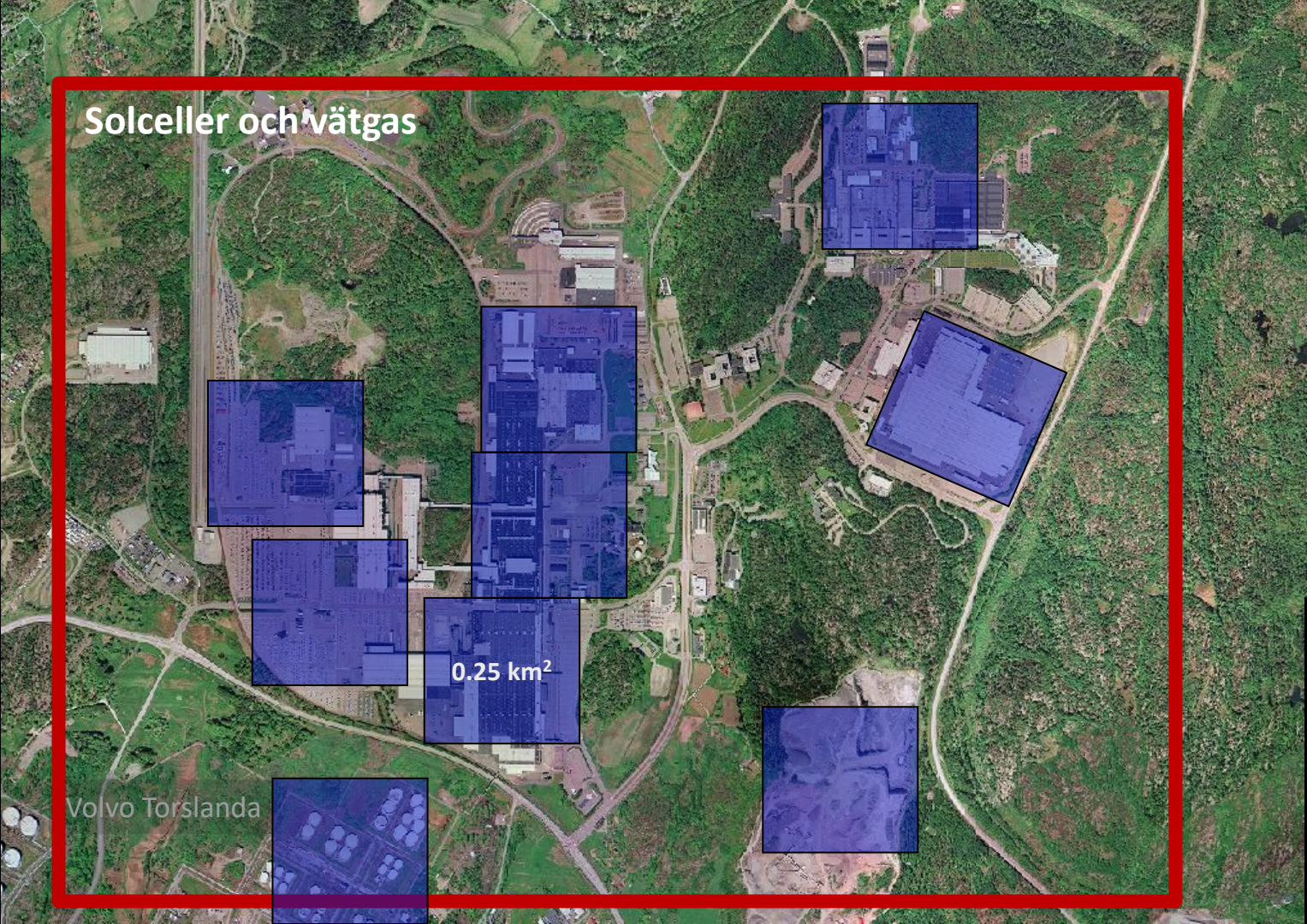
0.25 km²

1 km² ger 150 GWh/år
=> 60 000 elbilar 1500 mil/år

Volvo Torslanda

Solceller och vätgas

Volvo Torslanda

0.25 km²

Jordbruksrevolutionen

Effektivare användning av ytor
(solenergieffektivisering)

Jägare och samlare

Lågeffektiv
solenergianvändning
($<0.01 \text{ kWh/m}^2\text{yr}$)

Få redskap av sten, ben
och trä

Jord- och skogsbrukare

Medeleffektiv
solenergianvändning
($<1 \text{ kWh/m}^2\text{yr}$)

Naturmaterial och några få
metaller

Den industriella revolutionens två akter

Energi, material och kunskap

Jord- och skogsbrukare

Medeleffektiv
solenergianvändning
($<1 \text{ kWh/m}^2\text{yr}$)

Naturmaterial och några få
metaller

Fossila bränslen

Massproducerade
material

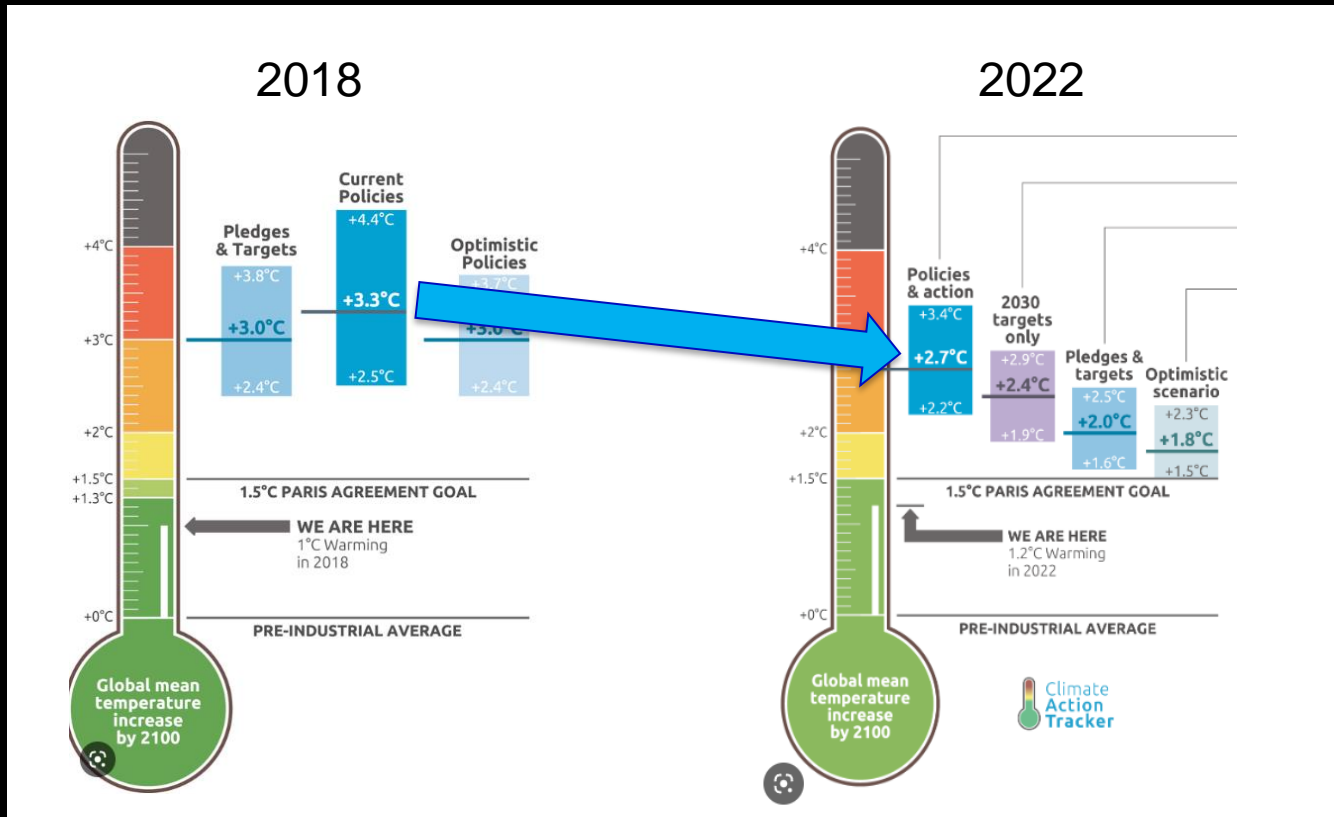
Solbrukare

Högeffektiv
solenergianvändning
($>100 \text{ kWh/m}^2\text{yr}$)

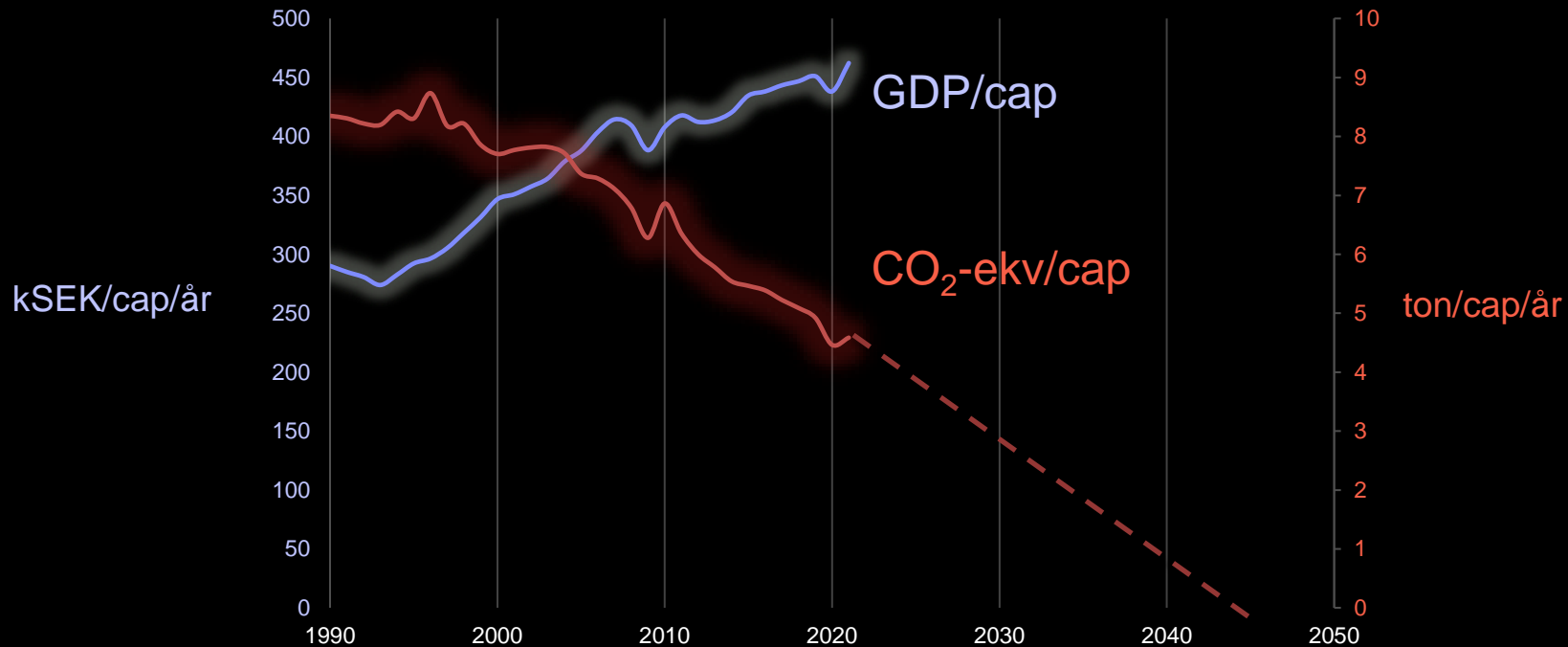

Materialdesign baserad
på vetenskaplig kunskap

Viss framgång i det globala klimatarbetet

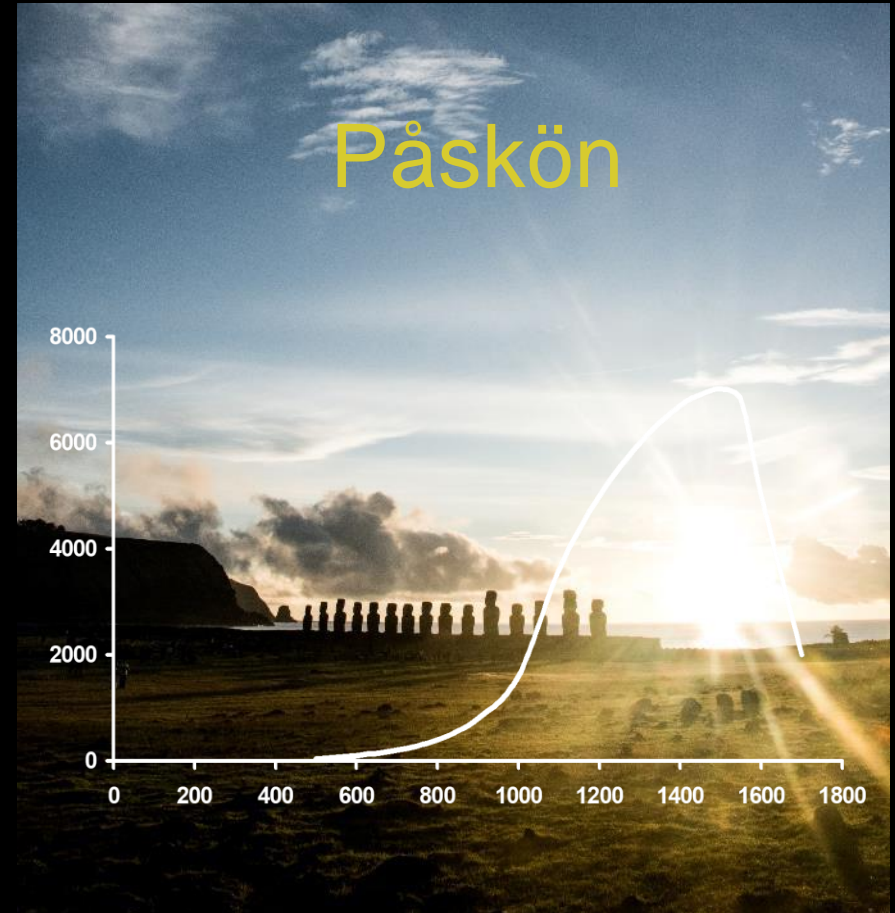
I Sverige har utsläppen minskat, trots att vi blivit rikare

Måste det bli ett lyckligt

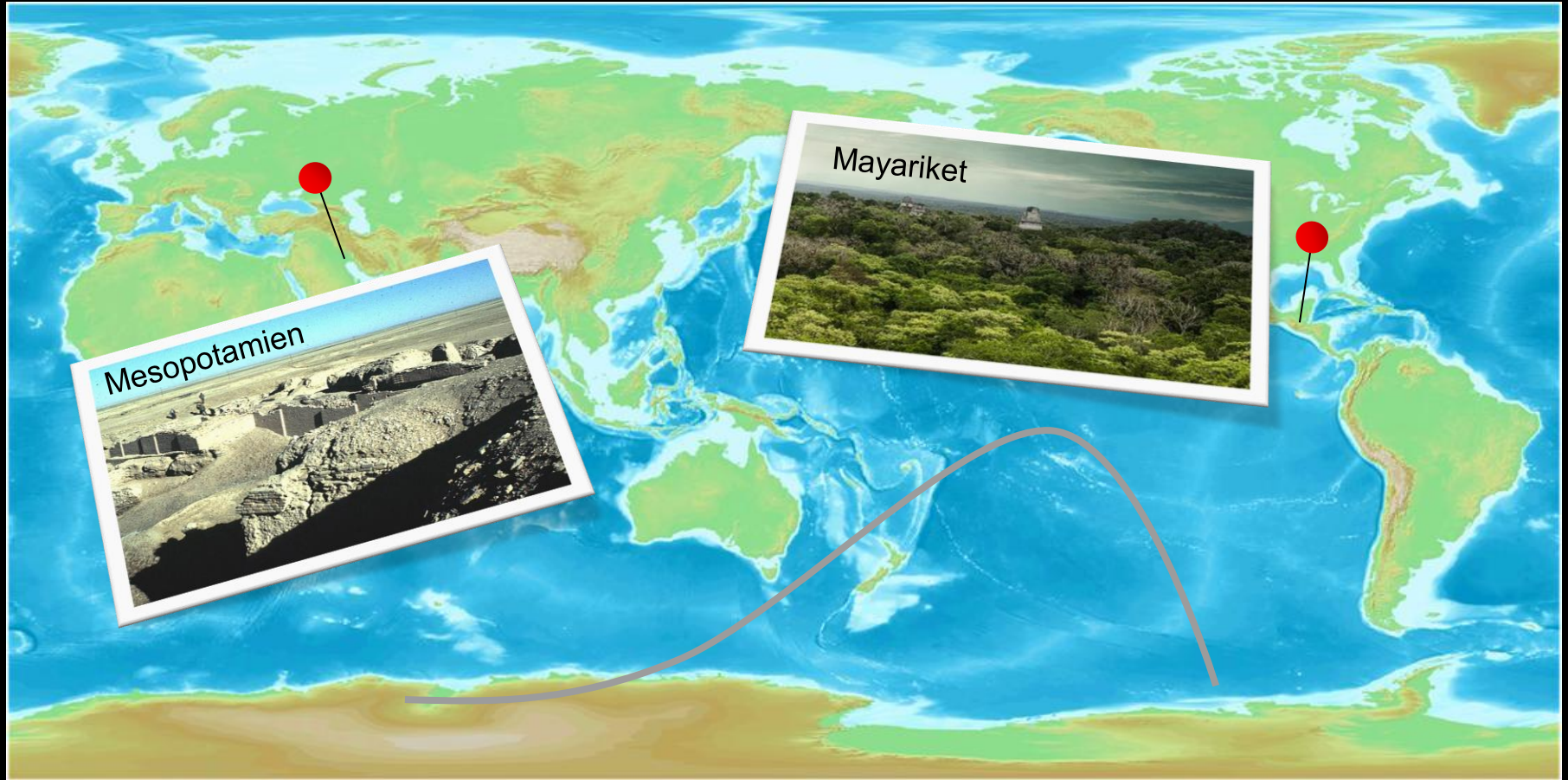

Civilisationer har kollapsat förut

Civilisationer har kollapsat förut

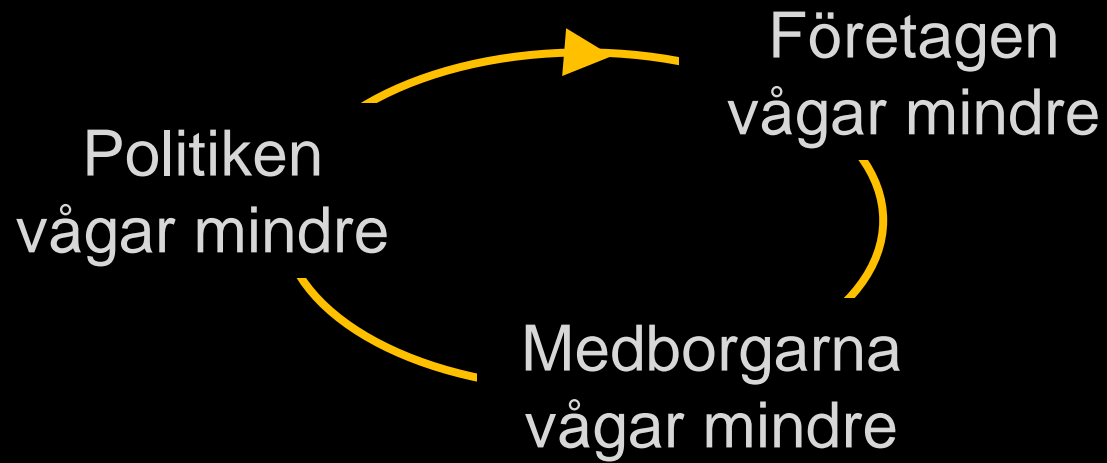

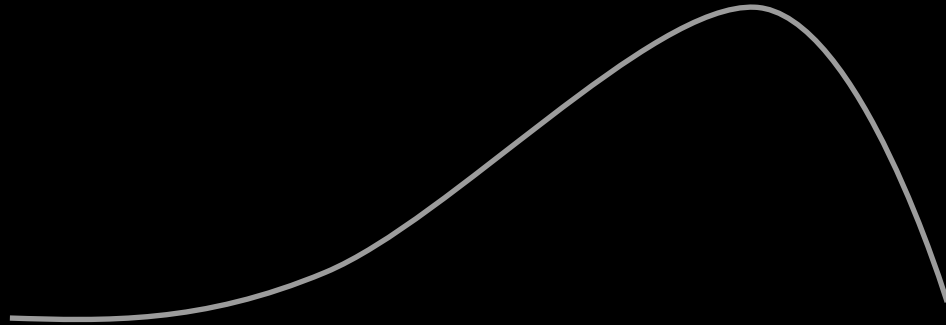
När **regnen** uteblir, svälten skapar **flyktigvågor**, när Kina inte kan **föda befolkningen**, när värmeböljorna **dödar** i Indien, **öknen** breder ut sig i södra Europa, **översvämningarna** blir svårare, **stormarna** kommer oftare än återbyggnaden av infrastrukturen, och nya **sjukdomar** sprider sig...

...slits ekonomierna sönder, och med dem den **sociala tilliten**, och med den **rättsstaten**... och kampen om de återstående resurserna tar fart i en kapplöning **mot botten**.

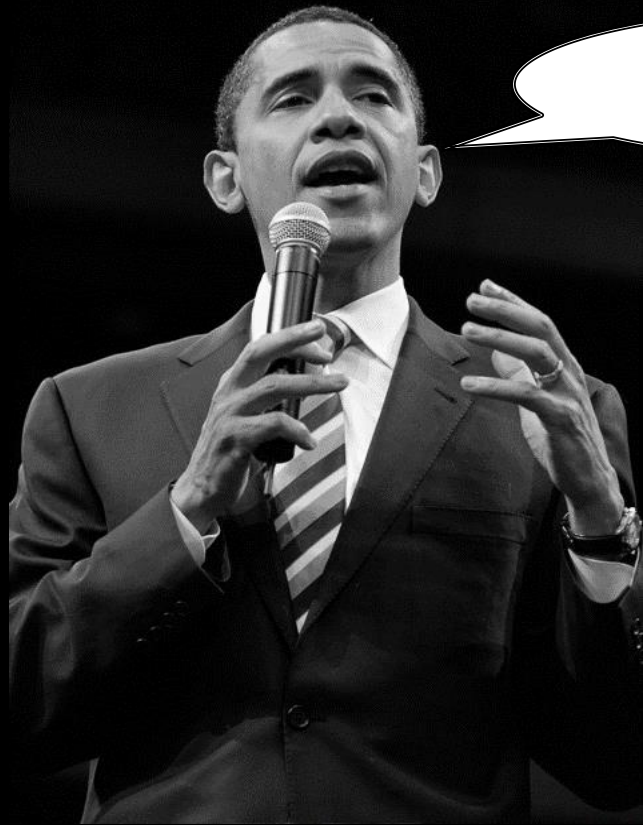
Är vi smartare än jäst?

Vad är det egentliga
problemet?

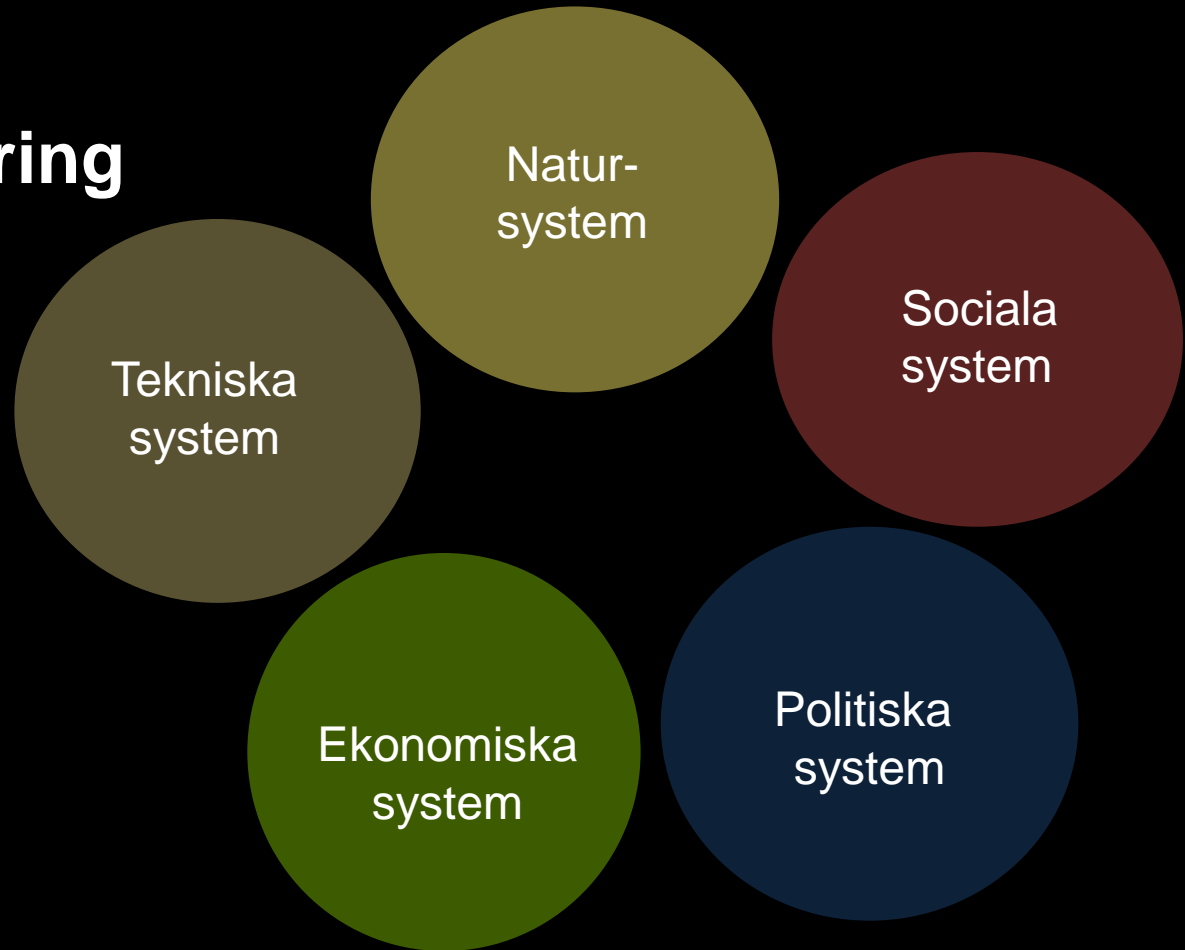

Change

Change

Vi behöver kunskap om systemförändring

Hållbar samhällsomställning

Möjliga och
önskvärda
framtider

Förändrings-
dynamik

Hållbar samhällsomställning

Möjliga och
önskvärda
framtider

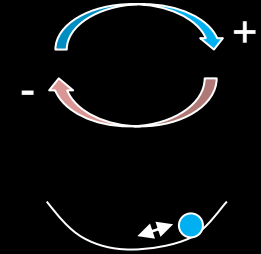
Förändrings-
dynamik

Man kan förstå förändringsdynamik i termer av negativ och positiv återkoppling.

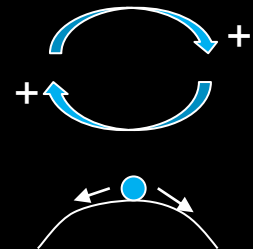
Negativ återkoppling förklarar stabilitet och drivs av begränsningar

- När man gör mer av något blir det svårare och dyrare, vilket leder till att man gör mindre.
- Efterfrågan på el går upp -> fossilgasutbudet är begränsat – priset går upp – efterfrågan på el minskar

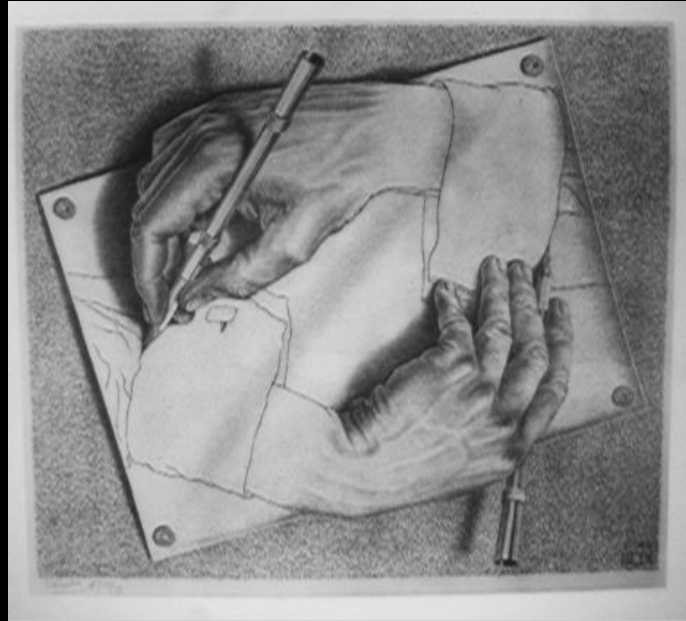
Positiv återkoppling förklarar strukturförändring och drivs av lärande

- När man gör mer av något blir det lättare och billigare, vilket leder till att man gör mer.
- Efterfrågan på elbilar går upp -> ökat lärande och skalekonomi – priset går ner – efterfrågan på elbilar ökar ytterligare

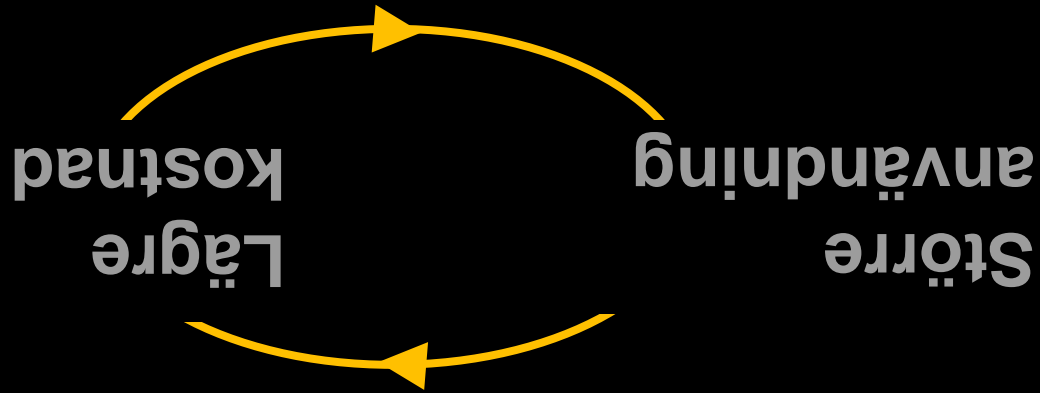

Den tekniska utvecklingens moment 22

Kan vi ta oss ur teknikinlåsningar?

Den tekniska utvecklingens **motor!**

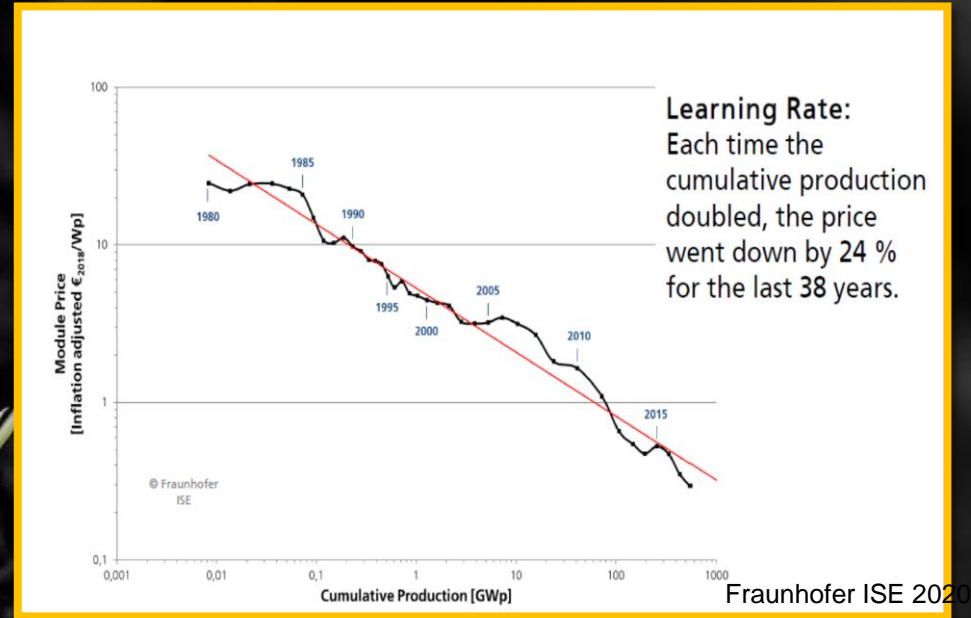
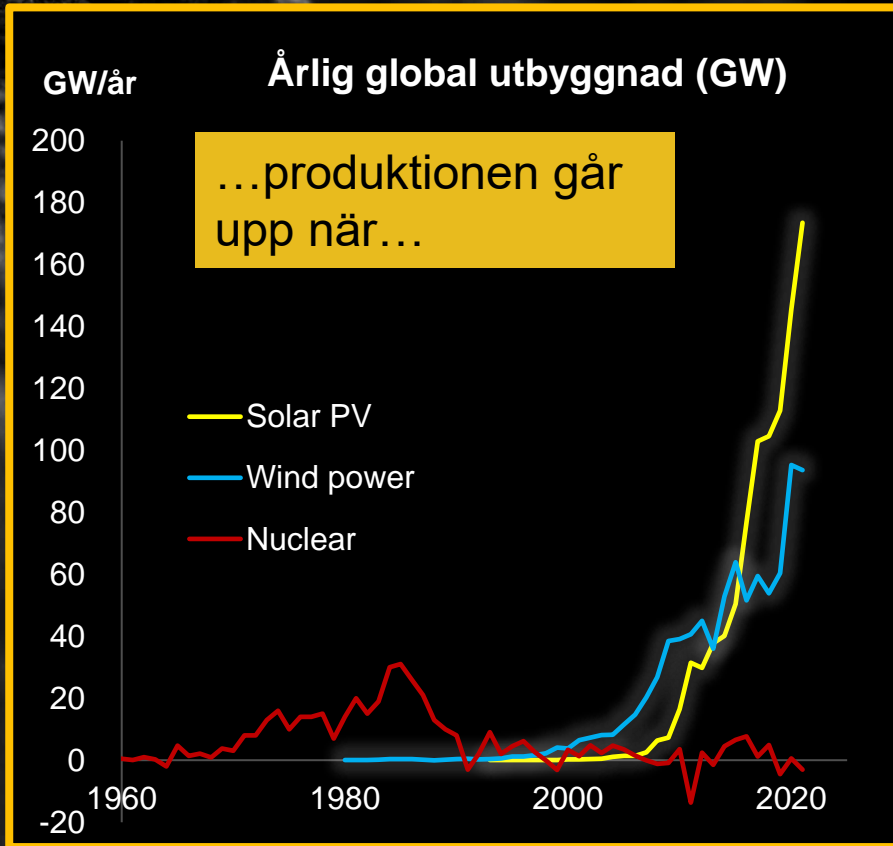

Kan vi ta oss ur teknikinlåsningar?

Det finns hopp

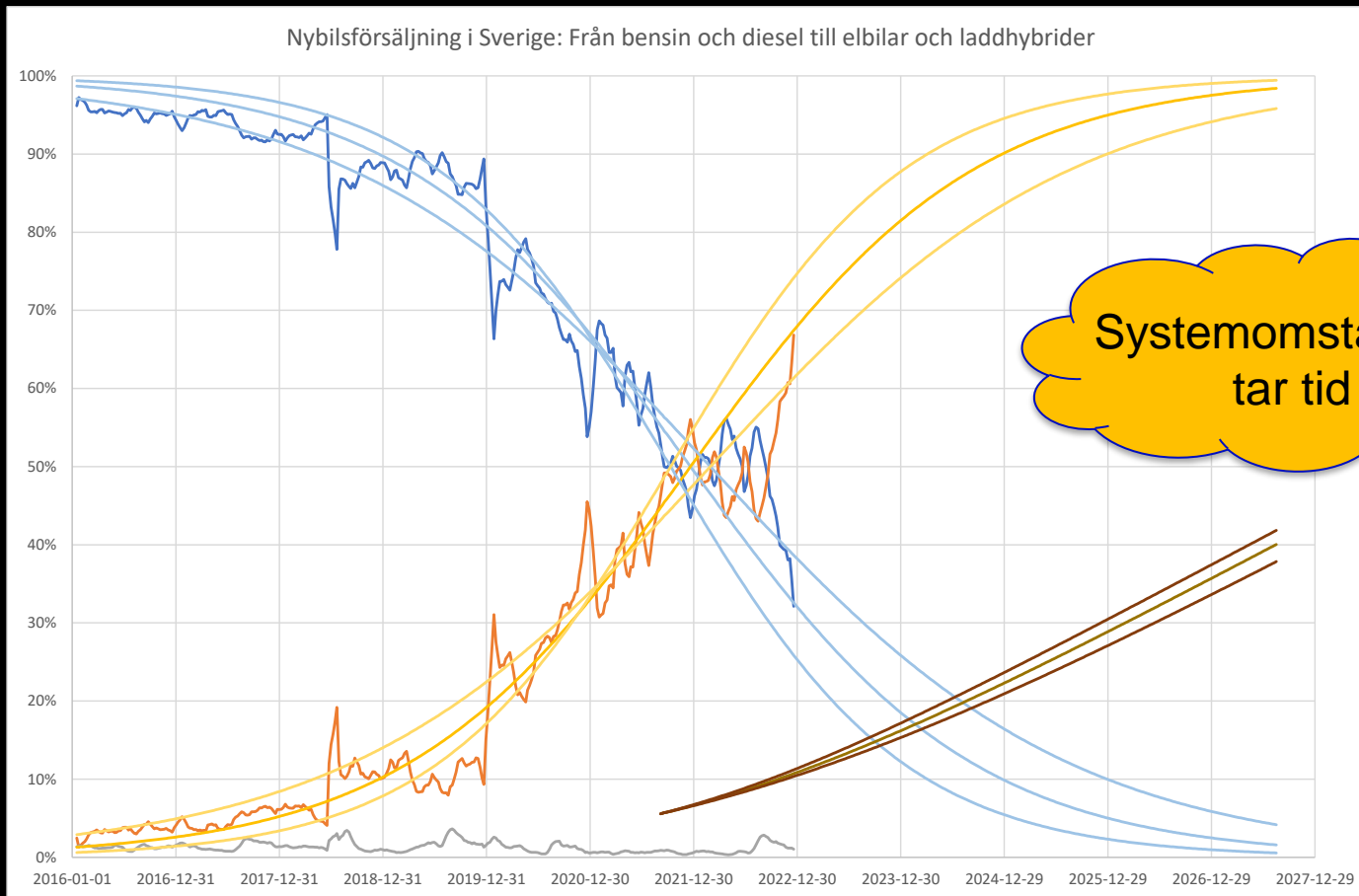
Nya tekniker växer fram

...priset går ner när...

Omställningen från förbränningsmotor till laddbart i svensk bilförsäljning

Systemomställning tar tid

**Hur ser en
riktig cykel ut?**

"The ordinary"

"The ordinary"

"The safety bicycle"

Hur ser ett
riktigt kraftverk ut?

NC-state university

Hur ser en
riktig "bil" ut?

"There is not reason for any individual to have a computer in their home."

Ken Olson, VD Digital Equipment Corp.

Cirkulär kausalitet i sociotekniska system

Ny politik, nya regler, vanor, drömmar och organisationsformer skapar förutsättningar för ny kunskap och nya tekniska lösningar... och tvärtom!

Hållbar samhällsomställning

Möjliga och
önskvärda
framtider

Förändrings-
dynamik

Tankemodeller spelar roll

Tankemodeller spelar roll

Tillväxtparadigmet

Baserat på marginaltänkande från neoklassiskt ekonomi

1. Utvecklingen har bara **hastighet** ingen riktning ("2% rikare per år...")
2. Förändringen är systemiskt men på ett sådant sätt att utvecklingen normalt sett är **optimal** (den osynliga handen)
3. **Politiken** skall bara rätta till mindre så kallade externa effekter, sedan löser det ekonomiska systemet resten

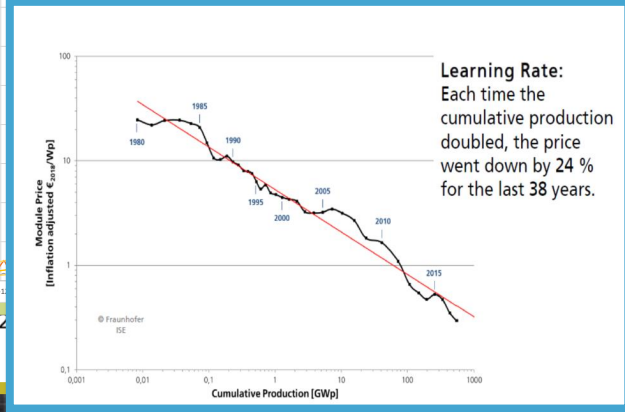
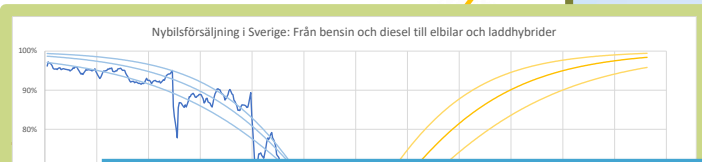
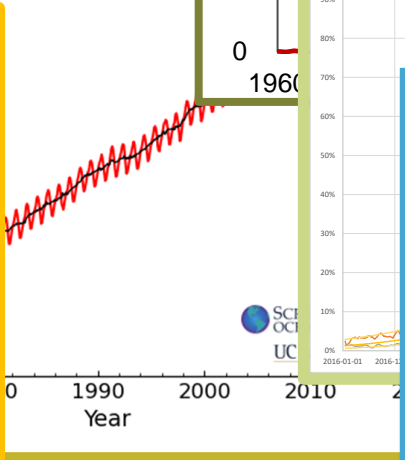
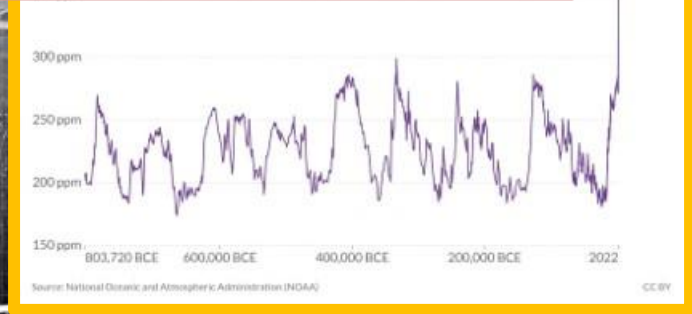
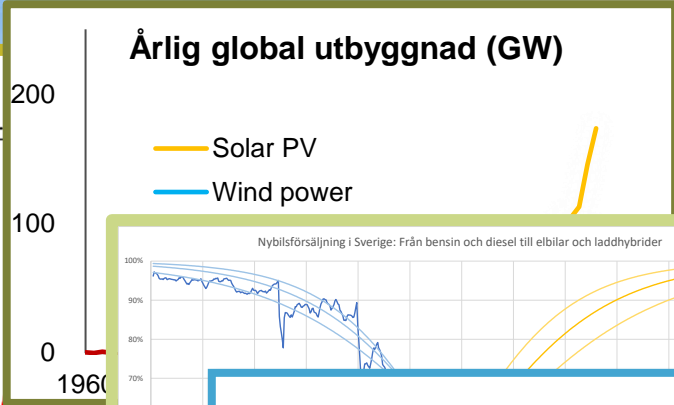
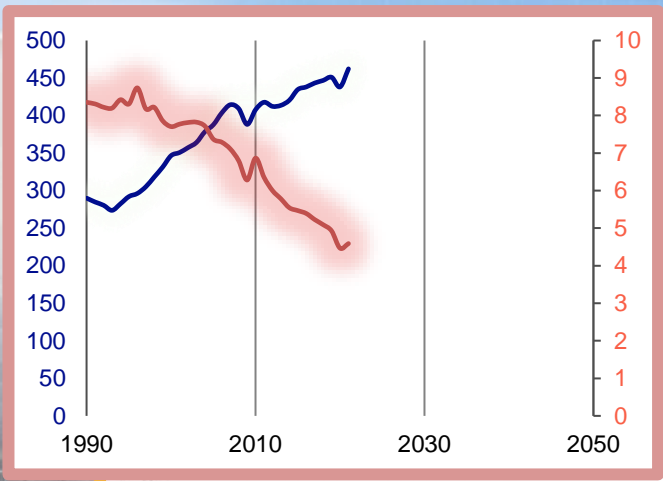
Omställningsparadigmet

Baserat på ett bredare systemperspektiv

1. Utvecklingen har **riktning**, inte bara hastighet
2. Alla riktningar är inte lika **önskvärda**
3. Det finns en risk att ekonomin **låser in** sig på ett spår som på lång sikt leder i fel riktning
4. Det är svårt men inte omöjligt att **styra**
5. Förändring är **systemisk** – alla aktörers makt att påverka är begränsad, men alla har viss makt
6. **Politiken** har särskilda styrmedel som ingen annan besitter

Mätningar och siffror spelar roll

för att upptäcka och förstå förändring och stabilitet i komplexa socio-tekno-ekologiska system

Omvägar och utvägar

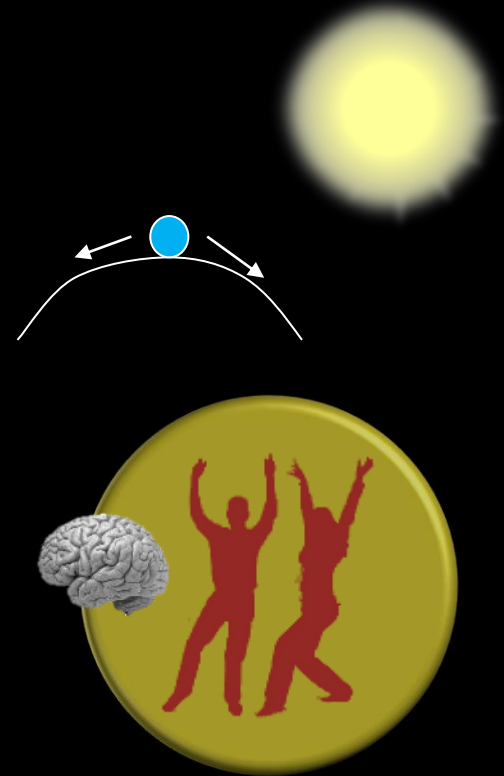
att navigera i klimatomställning och energikris

Var befinner vi oss i historien?

Vilka möjligheter har vi?

Hur kan vi beskriva och begripa förändringens dynamik?

Vem kan påverka utvecklingens riktning?

Skapandet av ett hållbart
samhälle är en enorm
utmaning...

Världen är i stort behov av
kunskap, kreativitet och samarbete

Tack!

